

ULÛFE

yüzyılın sonlarına doğru aktif görevdeki kapıkullarının sayısının yaklaşık altı katına ulaştı (BA, D.YNÇ.d, nr. 34780, 34793). Emekli ulûfelerinin miktarı II. Mahmud devrinde, özellikle Alemdar Vak'ası'nın ardından ve 1807-1812 Osmanlı-Rus savaşı sırasında büyük bir hızla arttı ve bu defa aktif görevdeki eşkinci ulûfelerinin sekiz katına çıktı (BA, D.YNÇ.d, nr. 35005). Bu artışın asıl sebebi ölen kapıkullarına ait ulûfelerin mahlûl ilân edilmeden başkalarına satılmasıdır. Ulûfelerin alım satımına I. Mahmud döneminde devlet tarafından izin verilmesi bu uygulamanın daha da yaygınlaşmasına yol açtı (BA, HH, nr. 293/17465).

Emekli ulûfelerinin sayısındaki artışın yanı sıra bu ulûfelerin yevmiyelerinin 30 ile 120 akçe arasında olması yüzünden her üç aylık ulûfe dağıtımında ödemelerin yaklaşık % 95'i emekli ulûfelerine gitmekteydi. Emekli ulûfelerinin büyük bir bölümü de yüksek dereceli devlet görevlilerinin hizmetinde ya da himayesindeki kişilerin elinde toplanmıştı. Bunların ekserisi, ya intisap ettiği görevlilerin gücünü kullanarak ya da rüşvet karşılığında kendilerine yüksek yevmiyeli turnacı, haseki ve çorbacı emekli ulûfesi çıkartan veya satın alan kimselerdi (BA, Cevdet-Askeri, nr. 5197). Bu rütbelerden emekli ulûfesi elde etmek ocak mensuplarının da rağbet ettiği bir şeydi. Meselâ 1807'deki Kabakçı İsyanı'ndan sonra Kabakçı Mustafa'nın yakın adamlarından ikisine ödül olarak yevmiyesi 120 akçeden haseki ve turnacı emekli ulûfeleri verilmişti.

Ulûfe yolsuzluklarının önlenememesinin ve Yeniçeri Ocağı'nda istenen reformların yapılamamasının asıl sebebi, kapıkulu ulûfelerinin yüksek dereceli devlet görevlilerinin ve hizmetkârlarının elinde bulunmasıydı. 1783'te Rusya'ya karşı savaş açılması ihtimali ortaya çıkınca toplanan meşveret meclisinde Yeniçeri Ocağı'nın durumu ve mevcudu söz konusu edilmiş, ocakta 5000 kadar eşkinci askerine karşılık 40.000'e yakın emekli bulunduğu ve bunların ancak üçte birinin yeniçeri olduğu belirtilmişti (Vâsif, s. 68). Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa süren sadâretinde bu tür ulûfeleri ellerinde bulunduranlara belli bir süre verilerek bunları Bâbü'lî'ye teslim etmeleri ve ulûfe değerlerinin yarısına karşılık gümrükten verilecek vazifelere razı olmaları, aksi takdirde ulûfelerinin tamamen iptal edileceği tehdidinde bulunulmuş, ancak bir sonuç alınamamıştı (Câbî Ömer Efendi, I, 230, 239). Bu sorun II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı'nın

1826'da kaldırılmasına kadar devam etti. Elleri ulûfe bulunan devlet görevlilerinin yeniçerilere karşı desteğini almak isteyen II. Mahmud, esâme sahiplerinin Yeniçeri Ocağı lağvedilse bile hayat boyu ulûfe alabileceklerini ilân etti (Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 66). Ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra II. Mahmud yönetimi sözünde durmadı; Vak'a-i Hayriyye'yi izleyen korku ortamında esâmelerini gümrükten vazifeye çevirmek için gelmeye cesaret edenlerin ulûfelerinin büyük bir kısmı iptal edildi (Esad Efendi, *Târih*, s. 775-776). Bu sırada emekli ulûfelerinin beş yıl gecikmeyle ödendiği göz önüne alındığında Yeniçeri Ocağı'nın lağvıyla devletin büyük bir borç yükümlülüğünden kurtulduğu anlaşılır. Osmanlı Devleti'nde ulûfe tabiri Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması üzerine kullanımdan düşmüş, bunun yerini "mâhiye" ve "maaş" kelimeleri almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, D.YNÇ.d, nr. 34705, 34729, 34785, 35371; BA, HH, nr. 1401/56742; Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfe-horân*, tür.yer.; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 43, 84; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fi Kavânin-i Âli-Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (haz. Hüseyin Rağıp Uğural), Ankara 1969, s. 69-70; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 174; Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet* (haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 332-333; Vâsif, *Târih* (İlgürel), s. 66-68; Sahaf- lar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 66; a.m.f., *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 775-776; Câbî Ömer Efendi, *Târih* (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003, I, tür.yer.; Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297, I, tür.yer.; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Galib Bey), İstanbul 1327, III, 85-91; *Yayla İmamı Risalesi* (nşr. Fahri Ç. Derin, TED, sy. 3 [1973] içinde), s. 213-272; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, tür.yer.; Unuzçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, II, tür.yer.; a.m.f., *Merkez-Bahriye*, s. 289-306; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanun-nâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1996, IX, 368-381.

MEHMET MERT SUNAR

ULÛFECİYAN

Osmanlı askerî teşkilâtında kapıkulu süvarilerinden iki bölüğün adı.

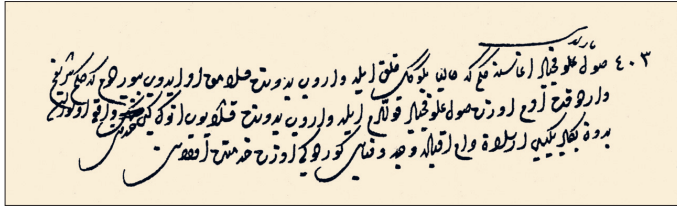
Sözlükte "ücret, maaş" anlamındaki ulûfe kelimesinin sonuna getirilen Türkçe "ci" ekine Farsça "ân" çoğul ekinin ilâvesiyle oluşturulmuştur. Ulûfeciler, altı bölük halkı da denilen kapıkulu süvarilerinin orta bölüklerinin yahut sipah ve silâhdar bölükleri

dışındaki dört bölük (bölükât-ı erbaa) halkının ilk iki bölüğüdür. XV. yüzyılda, bir rivayete göre I. Murad döneminde hassa süvari askeri olarak "ebnâ-yi sipâhiyân bölükleri" adıyla kurulan birliklerdendir. Taşındıkları yeşille yeşilli kızılı veya yeşil beyaz ya da sarılı beyazlı bayraklarıyla da anılan ulûfeciler, daha ziyade padişahın maiyetinde çıktıkları sefer esnasında ordugâhta buldukları yere göre ulûfeciyân-ı yemîn (sağ ulûfeciler) ve ulûfeciyân-ı yesâr (sol ulûfeciler) diye de adlandırılırdı. Bunların kaynağı, temelde pencik veya devşirme kanunlarına göre toplanan hıristiyan ailelerinin çocuklarıdır. Bu bölüklere yeniçerilerin ödüle hak kazananları ile Galata Sarayı, Edirne Sarayı ve İbrâhim Paşa Sarayı gibi hazırlık mekteplerinde yetişen iç oğlanlarından nefer alınır. III. Murad döneminden itibaren "veledeş" denilen süvari oğullarının da genellikle ulûfeci bölüklerine verildiği anlaşılmaktadır. Sağ ulûfeciler bölüğü 120, sol ulûfeciler bölüğü 100 küçük bölüğe ayrılıyordu. Sayıları zaman içinde değişen ulûfecilerin Fâtih Sultan Mehmed devrinde bir rivayete göre 600, diğer bir rivayete göre ise 1000'lerden toplam 2000 kişi civarında oldukları (Yıldırım, s. 61), zâbitlerinin her birine günde 2,5, neferlere ise yarımşar altın yevmiye verildiği belirtilmektedir. Dışarıdan da nefer alımının yapıldığı III. Murad döneminde sayıları üç misli artmış, buna bağlı olarak ulûfeleri de üçe katlanmıştı. XVII. yüzyıl başlarında sağ ulûfecilerin 2055, sol ulûfecilerin 1423 nefer olduğu, yüzyıl ortalarında Tarhuncu Ahmed Paşa'nın yaptığı tensikatla 175 ve 153 kişiye düştükleri kaydedilmektedir.

Ulûfeciyânın kendilerine ait kışlaları yoktu. Bir kısmı İstanbul ve çevresinde köylerde otururken diğerleri at beslemek için Bursa ile Edirne arasında köy ve kasabalarda ikamet ederlerdi. İstanbul'da bulunanlardan evli olanlar evlerinde, öbürleri hanlarda ve özellikle Kurşunlu Han'da kalırlardı. Maaşlarını süvari mukabelesi kaleminden alan ulûfecilerin ücretleri zaman içinde azalıp çoğalmıştır. Maaşlarını yeniçeriler gibi törenle değil "sergi" veya "sergi döşemek" adı altında vezîriâzam huzurunda alırlardı. Ayrıca cülûslarda ve büyük seferlerde kendilerine yüksek miktarda bahşiş verilir. Ulûfeciyân-ı yemîn savaşta vezîriâzâmın ve diğer devlet ileri gelenlerinin, ulûfeciyân-ı yesâr hükümdar sancağı ile hazinenin muhafazasıyla görevliydi. Bu işi gece gündüz nöbetleşe ifa ederlerdi. Silâhları pala, mızrak ve eyerlerinde asılı gaddâre denilen keskin kılıçtı.

ULUĞ BEY

(ö. 853/1449)

**Matematikçi ve astronomi âlimi,
Timurlu hükümdarı
(1447-1449).**Kanûnî
Sultan
Süleyman'ın
sol ulûfeciler
ağasına
bir hükümü
(BA, MD, nr. 5,
s. 166, hk. 403)

Hezarfen Hüseyin Efendi subaşılığın da bu iki bölükten yedi kişiye mahsus olduğunu, devlet alacaklarının tahsilinde istihdam edilen, bölük subaşı veya bâki kulu denilen bu görevlilerin dördünün sağ, üçünün sol kola tayin edildiğini, ayrıca "otakçı" adı verilen üç seçilmiş ulûfecinin hükümdara ve hazineye ait eskimiş otakları satma işiyle görevlendirildiğini belirtir (*Telhîsü'l-beyân*, s. 155). Bunlardan biri emin, ikincisi kâtip, üçüncüsü nâzir konumundaydı. Bazı kıdemli ulûfeciler, haraççı veya cizyedar unvanıyla bir dönem devlet gelirlerini toplamakla görevlendirilmiştir. Ulûfecilerden biri merkezin emrini taşradaki idarecilere bildirmek, orduya erzak sağlamak, taşradaki kalelerde görevli mevâcib ehlini yoklamak, bazı kalelerde muhafızlık hizmetinde bulunmak ve taşradan kürekçi celbetmekle de meşgul olabilirdi. Gerekli durumlarda bir ulûfeci bölüğünün tamamı bir kalenin muhafazasıyla görevlendirilebilirdi. Diğer kapıkulu askerleri gibi ulûfeciler de XVI. yüzyılın sonlarına kadar sadece padişahın maiyetinde sefere çıkarken III. Murad zamanından itibaren vezîriâzamlarla da sefere çıkmaya başlamışlardır. Ulûfeci bölüklerinin en büyük zâbitleri ulûfeciyan-ı yemin ve ulûfeciyan-ı yesâr ağaları idi. Birincisi rütbece daha yüksek konumdaydı. Bunların altında kethüdâ, kethüdâ yeri ve kâtip, daha alt kademede başçavuş ve çavuş gibi zâbitler bulunurdu. Seferlere emri altındaki atlı ulûfecilerle katılan bu ağaların bir görevi de cülûs bahşîşi dağıtım sırasında düzeni sağlamak ve maiyetlerindeki kuvvetlerle birlikte kalelerdeki kapıkulu askerlerine nakit götürmekti. Bazan kethüdâ veya bir müteferrika ulûfeciyan ağası olabildiği gibi sağ ulûfeciler ağası silâhdar bölüğünün ağalığına, hatta cebecibaşılığa yükselebilirdi. Sağ ulûfeciler ağası şehremini görevine de getirilebilirdi.

Törenlerde teşrifat kuralları gereği ulûfeciler müderrislerden, sipah ve silâhdarlardan sonra yer alır, bunların ardında gurebâ bölükleri bulunurdu. Sağ ulûfeciler ağası sancağa 200.000 akçe has ile, sol ulûfeciler ağası dış hizmete defter kethüdâlığı ile çıkardı. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde sefere çıkılırken mülâzım adıyla

300 ulûfeci sarayın güvenliği için ayrılır, dönüşte bunlar, evkaf mütevelliliği yahut büyük mirâ mukâtaaların bir yıllık yönetimine bakma ve cizye tahsil etme görevlerinde istihdam edilirdi. Bu uygulamaya zamanla kanun haline gelmiş, bu arada mülâzım ulûfeciler de oldukça zenginleşmiştir. XVI. yüzyılın sonlarında para meselesi yüzünden bazı isyanlara karışan ulûfeciler XVII. yüzyılda II. Osman Vak'ası'na da katılmıştır. Daha sonra değişen savaş usullerinin de etkisiyle önemlerini kaybetmeye başlamışlardır. Ulûfeciyan bölükleri diğer kapıkulu birlikleri gibi II. Mahmud tarafından 1826'da ortadan kaldırılmış, fakat mağdur olmamaları için kendilerine bir miktar maaş bağlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 5, s. 21, 40, 123, 166, 168, 227, 282, 321, 347, 493, 532, 603, 647, 671; nr. 6, s. 207, 622, 661, 665, 666, 669; nr. 7, s. 2, 38, 64, 260, 459, 462, 690, 963, 974; nr. 12, s. 502, 514, 569, 602; *II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri* (haz. İlhan Şahin – Feridun Emecen), İstanbul 1994, s. 60; *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve 12321 Numaralı Mühimme Defteri* (haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2002, s. 14, 132, 137, 168, 175, 177, 183, 302; *3 Numaralı Mühimme Defteri* (haz. Nezihi Aykut v.dğr.), Ankara 1993, s. 150, 156, 641; O. G. de Busbecg, *Türkiye'yi Böyle Gördüm* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 140-141; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I-II, bk. İndeks; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 91; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, bk. İndeks; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânin-i Âli Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 95, 155-156, 181; *Eyyûbi Efendi Kânûnnâmesi* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 36, 50; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 184, 239; *Çeşmizâde, Târih* (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959, s. 21, 22; *Vâsif, Târih* (İlgürel), s. 186, 211; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 365-368; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 131; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1243, s. 237; Ayn Ali, *Risâle-i Vazifehorân*, s. 91; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, 1/2, s. 234-235; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, 151-152; *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, s. 98; Muhammed İbrahim Yıldırım, *İdris-i Bittisi'nin Heşt Behişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi* (doktora tezi, 2010), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 61.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

19 Cemâziyelevvel 796'da (22 Mart 1394) Azerbaycan'ın Sultâniye şehrinde doğdu. Babası Timur'un küçük oğlu Şâhruh, anesi Gevher Şad'dır. Uluğ Bey unvanı Timurlular'daki "emîr-i kebir" in Türkçe karşılığıdır. 1394-1405 yılları arasında sarayda geleneksel dinî ilimler, ardından mantık, matematik ve astronomi tahsili gördü. 1404'te Timur tarafından Muhammed Sultan'ın kızı Öge Begüm ile (Biki) evlendirildi. Babası Uluğ Bey'e 1409 yılında Semerkant merkezli Mâverâünnehir bölgesinin yönetimini verdi. Henüz on altı yaşında iken devleti yönetme sorumluluğunu üstlenen Uluğ Bey, kuzeybatıda Ceyhun ırmağından Soğanak'a ve kuzeydoğuda Asparay şehrine kadar otuz sekiz yıl bu geniş coğrafyanın emîri olarak yönetimini sürdürdü. Ancak vaktinin çoğunu bilimsel faaliyetlere adanmış için devlet işlerini babasına bağlı şekilde ve onun yardımıyla yürütüyor, diğer emîrler gibi o da hutbelerde ve sikkelerde Şâhruh'un adını kullanıyordu. Uluğ Bey döneminde Semerkant nakli ve akli ilimlerin, sanat ve edebiyatın en parlak günlerini yaşadığı bir merkez haline geldi. Kendisinin ilgi derecesi bilinmiyorsa da onun zamanında tasavvuf kültürü ve özellikle Nakşibendîlik bu bölgede hızlı biçimde yayıldı.

Şâhruh'un 850'de (1447) vefatından sonra taht kavgaları başladı. Uluğ Bey babasının ölüm haberi üzerine Semerkant'ı küçük oğlu Abdülaziz'e bırakarak Horasan'a hareket ettiyse de ancak Belh'i ele geçirebildi. 1448'de büyük oğlu Abdüllatif'in desteğiyle Herat şehrine girdi ve şehre dokunmadıysa da dış mahallelerin dışmanla iş birliği yaptığı gerekçesiyle askerler tarafından yağmalanmasına izin verdi. Bu sırada Ebülhayr Han'ın Semerkant'a saldırdığını ve sarayını tahrip ettiğini öğrenince geride Abdüllatif'i bırakıp Herat'tan ayrıldı. Ancak Uluğ Bey yönetime geldiğinde hazineden verilmesi gereken hisseyi Abdüllatif'e vermemesi, ayrıca Herat'a Abdüllatif'in yardımıyla girdiği halde bunu fetihnâmelere küçük oğlu Abdülaziz'in yardımı olarak kaydettirmesi yüzünden baba ile oğlu arasında bir soğukluk ve kırıklık meydana gelmişti. Uluğ Bey'in Herat'tan ayrılmasını fırsat bilen Abdüllatif